

Rehtori Jouni Alavuotunki: Kansalaissota ja siihen liittyvät tapahtumat Kuusamossa II

Historian suuret tuulet

■ Kuusamon kansanopiston rehtori Jouni Alavuotunki piti ohessa olevan esitelmän Kuusamon historiapäivillä 28.—29. 3. Koillissanomat julkaisee Alavuotungin esitelmän kahdessa osassa, joista tässä jälkimmäinen.

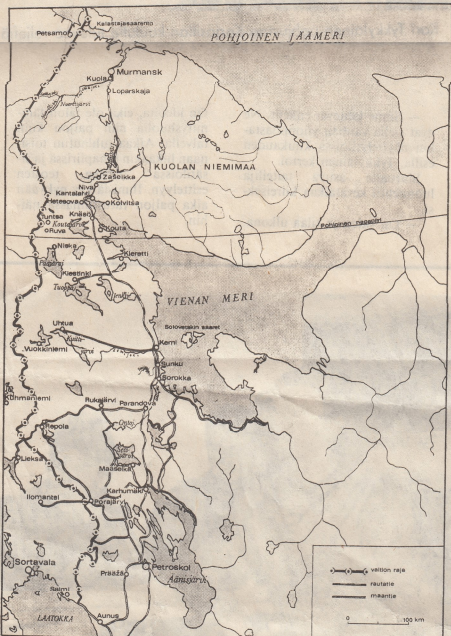
Neuvostohallituksen punaisile antaman määräyksen takana oli ilmeisesti pelko siitä, että Suomeen tapahtuvien hyökkäysten tukeminen olisi antanut Saksankynti Venäjää vastaan. Lemmin hallitus oli soinnut Saksan kanssa rauhan Brest-Litovskissa maaliskuun puolivälissä jouduttuaan sodassa pahasti tappiolle. Saksalaiset joukot nousivat huhuttuun alussa mainitun Hangossa ja aloittivat sieltä etenemisen kohti punaisten hallitsemia Helsinkiä. Tässä tilanteessa punaiset luonnollisesti olivat saavansa tukea Venäjän bolshevikkeilta taistelussa saksalaisia "imperialisteja" vastaan. Kuten Nevakivi on osoittanut, suomalaisten punaisten pettymys oli suuri, kun näin ei käynytkaan, vaan neuvostohallitus päivänvoston kielsi punaisilta kaiken tukenaan.

Miös Englanti reagoi voimakkaasti saksalaisten maihinnousuun, sillä englantilaiset otaksuivat saksalaisten pyrkimyksenä olevan vallata koko Suomi ja edetä sitä kautta sekasortoisessa tilassa olevan Venäjän kimppuun.

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista pohtia sitä, kuinka harkittuja ja pitkälle vietyjä saksalaisten suunnitelmat Suomen käyttämisestä hyökkäyslustana Venäjää vastaan todella olivat. On riittävä todeta, että englantilaiset joka tapauksessa ryhtyivät toimenpiteisiin tällaisten suunnitelmien varalta lisäämällä laivastonsa valmiutta Jäme-merellä ja lähettämällä joukkoja Kanta-lahteen, missä Muurmannerata ja suora meriyhteys Englanttiin loivat edellytykset joukkojen huoltamiselle. Keskeisenä osana suunnitelmaan kuului saada Leninin hallitus taivutetuksi uudelleen sotaan Saksa vastaan ja tällä tavalla helpottaa painetta länsirintamalla käytävissä sodassa.

Oleellisena osana suunnitelmaan kuului saada myös suomalaiset punaiset yhteisrintamaan englantilaisten kanssa. Suomalaisien punaisten johtajista erityisesti Oskari Tokoi, joka oli suuresti pettynyt neuvostohallitukseen, ryhtyi voimallisesti ajamaan yhteistyötä liittoutuneiden kanssa. Maaliskuun lopulla hän aloitti Pietarissa neuvottelut englantilaisten diplomaattien kanssa. Neuvottelut päättyivät sopimukseen, joka punaisten johtajat Eino Rahja, K. E. Primus-Nyman ja kumpunkin saapuivat esittelemään englantilaisien eversti Thorinlin johtaman liittoutuneiden valtuuskunnan kanssa Koutajärven rannalla sijaitsevalle Santamäen leirille, minne punaisten pohjoisen rintaman joukot olivat vetäytyneet.

Santamäen leirillä kaikkien liittolaisten hykkäämistä punaiset olivat pahasti rätynneet ja näkiintyneet. Englantilaiset tarjosisivat heille 200 ruplan kuukausipalkan ohella asialliset sotilasarvot ja suojelu. Näin sopi-

Muurmannin rata. Kartta samasta kirjasta.

mus hyökäsi, josta, kuten punakortissa mukana ollut Yrjö Purkonen muistelee: "Me hurrahtin ja niinkuin aikojen aineita esikoisokeus on vaihdettu hernerokkaan, tämä kovien proletariikan aate vaihtui pisketteihin ja purkkilihaan".

Maailmanpolitiikan suuret tuulet olivat pyörilleet myös niistä Kuusamon poikia, jotka muiden punakorttilaisten kanssa osleskelivat Santamäellä. Perustettiin Muurmannerata legioonan kuuluu 146 kuusamolaisista, heidän joukossaan Jivo Ahava, Kalle Karvonen, Oskari Sova ja moni muu. Tuskin kukaan heistä oli lähtessään ennalta aavistanut, että jo muutaman kuukauden kuluttua hän tulisi olemaan englantilaisessa univormussa vartiomaissa Muurmannerataa saksalaishyökkäyksen varalta.

Muurmannin legioona

Muurmannin legioonassa suomalaisien tehtäväksi tuli pitää silmällä Kuusamoon sijoitettuja Wallentien joukkoja sekä etelämpänä Uhtualla pitämäänsä Suur-Suomen jääkärikapteeni Kuusamon

johtama Aunuksen vapautusretkikuntaa, joiden englantilaiset pelkäsivät uhkaavan strategisesti tärkeää Muurmannerataa. Jivo Ahavan johtama osasto, johon päätös legioonan liittymisestä kuusamolaisista kuului, piti päämajansa Ruva-järven pohjoisrannalla. Sieltä käsin Ahavan kuusamolaisista ja vienankarjalaisista nuorukaista muodostettiin "lentävä osasto", johon toimitettiin kyllästyneet miehet kernaasti liittyivät, partiota laajalti Paananjärven itäpuoleisella alueella, missä Wallentien joukot olivat asettautuneet Oulangan kylään.

Kuusamon kohdalla käytiin kesällä 1918 myös muutamia pienempiä kahakoita. Eräs niistä syntyi, kun maisteri Ilmo Lassilan johtama retkikunta lähti kartoittamaan Paananjärven itäpuoleista Kanta-lahteen johtavaa reittiä. Lassila, jonka tukena oli kuusamolainen väkeli Taneli Toivolan kuusamalainen partio, joutui Ahavan osaston yllättäessä Ruvan nielossa siirtymässä sinne Seesjärven itäpuolella sijaitsevan Urosvägen aseman lähelle. Ampujaa ei koskaan saatu tietoon. Ilmeistä kuitenkin on, että Ahava oli liittoutuneille ja Venäjän valkoisille sikäli kiusal-

kautta palautettiin takaisin Suomeen.

Lassilan kohtalo peräämään lähetettiin värikkö Niskan johtama vahvempi partio, joka sekin joutui tulitaukuihin Ahavan miesten kanssa. Ruussa 22. 7. käydyssä taistelussa eräs kuusamolainen ryhmänjohtaja haavoittui. Hän kuoli myöhemmin saamiinsa vammoihin.

Suurin kahakka käytiin Vartiollamella 14. 8. Siellä englantilaisen kapteeni Mattsin johtama legioonajoukko kohtasi Paananjärven itäpäästä paikalle edenneen itäkärijohtajan Eerik Sunin komennuskunnan. Syntyneessä taistelussa kaksi legioonalaista sai surmansa ja kaksi muuta joutui haavoittuneena vangiksi.

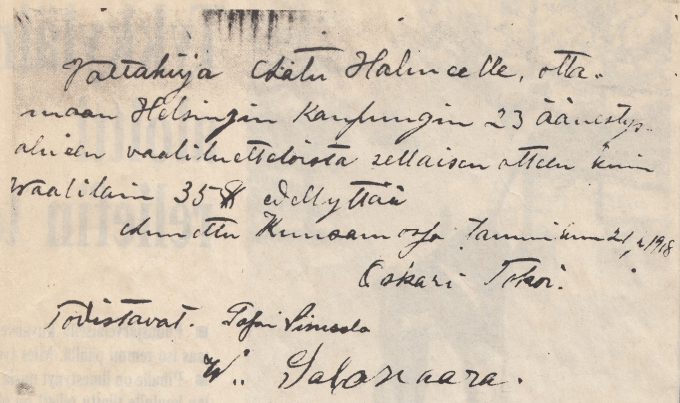
Suomalaiset Muurmannerata legioonalaiset hoitivat englantilaisilla vastaanottamansa tehtävän sikäli hyvin, että suurempia sabotaaheja, tärkeitä rautateitä vastaan ei päästy tekemään, vaikka saksalaisilla tällaisia hankkeita olikin vireillä.

Muurmannin legioonan merkitys englantilaisille kävikin edelmattomaksi sen jälkeen kun Saksan tappio oli syksyllä 1918 sinetöity. Kun suomalaiset eivät olleet halukkaita osallistumaan taisteluihin bolshevikkeja vastaan, vaan monet heistä pikemminkin tunsivat ilmeisiä sympatioita näitä kohtaan, suomalaiset muodostivat Englannin "interventiojoukoille" pikemminkin painolastiksi, josta oli päästävä eroon.

Kuvaavana esimerkkinä tästä on Jivo Ahavan kohtalo. Vuoden 1918 loppuun asti Ahava toimi "lentävän osaston" johtajana partioiden alkeraksi Suomen vastaisella rajalla, mutta jo tammikuussa 1919 hän oli siirtynyt Vienan Kemiin englantilaisten perustamaan karjalaiseen legioonan. Kemissä Ahava ryhtyi toimeksiä puuhaamaan englantilaisten vastustuksesta huolimatta Karjalan autonomiaan, missä asiassa hänellä oli neuvonantajana Oskari Tokoi. Helmikuussa 1919 hän toimi asiasta edistävän ensimmäisen Karjalan kuntien edustajakokouksen puoleksena sihteerinä. Kokous vaati Karjalalle itsenäisen valtion asemaa ja päätti viedä esityksensä Pariisiin rauhankonferenssille.

Pohjois-Venäjällä valtaa pitävät valkoiset ja heitä tukevat englantilaiset vastustivat itsenäistymishankkeita niin voimakkaasti, etä karjalaiset nousivat heitä vastaan aivoineen kapinaan.

Kapinahuuhujen saavuttua englantilaisten tietoon nämä vangitsivat maaliskuussa 1919 Jivo Ahavan, joka sijoitettiin arvonmerkeistään riisuttuna vartioituu junaanvuonon Vienan Kemissä. Pian lähelle kuitenkin annettiin luvun siirtyä bolshevikien puolelle, minkä Ahava tuossa tilanteessa hyväksyi ainoana vaihtoehtona. Bolshevikkien puolelle Ahava ei kuitenkaan koskaan päässyt, sillä hänet ammuttiin rintamalinjojen välillä hänen ollessaan siirtymässä sinne Seesjärven itäpuolella sijaitsevan Urosvägen aseman lähelle. Ampujaa ei koskaan saatu tietoon. Ilmeistä kuitenkin on, että Ahava oli liittoutuneille ja Venäjän valkoisille sikäli kiusal-

Oskari Tokoin Paananjärveltä postittama "Valkokirja Aatu Halmeelle ottamaan Helsingin kaupungin 23 äänestysalueen vaaliluettelosta sellaisen otteen kuin vaalilain 35 § edellyttää". Toisena todistajana sukikomppanian päällikkö W. Salovaara. Kuva Tammen julkaisemasta Jukka Nevakiven kirjasta Muurmannerata legioona.

linen henkilö, että hänestä oli päästävä eroon.

Karjalaiskansallisenationalistina Ahava oli luonnollisesti hieman toisessa asemassa kuin useimmat muut suomalaisista legioonalaisista. Kuitenkin myös nämä joutuivat vastaamaan kaltaisten tilanteiden eteen. Syksyllä 1918 liittoutuneiden joukkojen komentajia kenraali Maynardin antanut legioonalaisille ehdotettu Suomen rajaa. Kieltoa ei kuitenkaan aina noudatettu. Huomatavien tällaista tapauksista sattu Paananjärven itäpään Manti-niemessä, minne kymmeniä suomalaisia rajavartiota oli sijoitettuna kersantti Pullin johdolla. Sinne ilmestyi 25. 1. aivan yllättäen 126 legioonalaista itsensä Oskari Tokoin johdolla. Legioonalaisten ilmeisessä paikalla rajavartijat olivat suuomassa ja joutuivat täydellisesti yllätetyiksi tässä konkreettisen alustuksen tilassa. Tilanne kuitenkin raukesi siihen, kun legioonalaiset kaivoivat esiin romppipullonsa ja ryhtyivät sopuisasti vellelemään alustomien isäntiensä kanssa. Viikko myöhemmin myös englantilainen eversti Burton vieraili Manti-niemellä sovintohieromassa, mutta tuolloin hänen seurassaan olivat viisi suomalaista legioonalaista pidättämiä.

Legioonalaisten vierailujen tarkoituksena aivan ilmeisesti oli sovinnon hierominen valkoisten kanssa. Aivan yhtä ilmeistä on, että englantilaiset olivat tässä tilanteessa määrätietoisesti ohjaamassa asioita tähän suuntaan päästäkseen eroon suomalaisista, joille heillä ei enää ollut tosiasiallissa käyttöä ja jotka alkoivat muodostua heille itselleen jopa suoranaisesti uhkaksi kapinamielien levitessä legioonalaisten keskuudessa. Suoranaisen kapinan välttämiseksi englantilaiset antoivat legioonalaisille 5. 4. vaihtoehtoon joko siirtyä bolshevikkien leiriin tai jäädä odottamaan mahdollisuutta siirtyä neuvotteluihin järkevässä Suomessa. Edellisen vaihtoehtoon legioonalaista valitsi vain pieni Verner Lehtimäen johtama osasto. Enemmistö jäi odottelemaan kotiinpaluun mahdollisuutta.

paluumahdollisuutta. Valraosa palasi kuitenkin takaisin: Murmanskista lähti s/v Kurskilla 31. 9. kohti Helsinkiä 1034 miestä ja 150 naista ja lasta. Suomeen palanneet legioonalaiset tutkittiin. Heistä 158 miehen todettiin syyllistyneen rangaistaviin tekoihin, loput päästettiin vapaaksi. Kuusamolaisia rangaistaviin joukossa oli 30; he saivat 1—8 vuoden kurtusuuone- ja vankeusrangaistuksia.

Historian mahdollisuudet

Merkille pantavaa on Muurmannerintannon toiminnan aikana saotain Kuusamossa — sikäli kuin sellaista koskaan oli laajemmin esiintynytään — lopputi miltei tyystin. Niinpä suojeluskunnan kituva toiminta loppui kesällä 1918 kokonaan, ja marraskuussa oli pidettävä uusi perustava kokous toiminnan organisoimiseksi. Aivan ilmeistä on, että kuusamolaiset olivat haluttomia osallistumaan taisteluihin, joissa he oluohuetteen pakosta ja ilman omaa intoa asiaan olisivat joutuneet vastakkain tuttaviensa ja sukulaisten kanssa.

Rajan takana asuneet vienankarjalaiset sen sijaan eivät voineet välttyä osallistumasta alueella käytyihin taisteluihin, joissa osallisia olivat englantilaisten, venäläisten ja suomalaisten ohella myös lukuisien muiden maiden sotilaita. Tässä tilanteessa he joutuivat värvätyksi milloin mihinkin sotajoukkoon. Taistelut alueella jatkuivat vielä senkin jälkeen, kun englantilaiset joukot poistuivat loppuvuodesta 1919 ja Pohjois-Venäjän valkoisen hallitus kukistui. Tässä tilanteessa karjalaiset ryhtyivät jälleen hankkimaan itsenäisyyttä, mutta tällakin kertaa tuloksetta. Suomalaiset tukemat Karjalan väliaikaisen hallituksen joukot joutuivat tappiolle bolshevikkeja vastaan, minkä seurauksena rajan yli Suomeen pakolaisina tuli Kuusamoon ja Suomalaisen korkeudella noin 11 000 karjalaisita alkuvuodesta 1922. Lämsäkylässä pakolaisia arvioidaan olleen Suomeen 2000. Monet heistä asettuivat pysyvästi Kuusamoon.

Vertailuissa Kuusamon kansalaissotaa välittömästi rajan takana esiintyneisiin tapahtumiin

nousee helposti esiin kysymys siitä, miksi kansalaissota ja siihen liittyvät tapahtumat ikäänkuin sivuutettiin Kuusamon, vaikka ne sivuivatkin paikkakuntaa kovin läheltä. Monet kuusamolaiset toki osallistuivat taisteluihin, mutta he tekivät sen pikemminkin ulkopuolisina tarkkailijoina, joihin osittain jopa seikkailijoina, joiden elämään tapahtumat eivät jättäneet samanlaisia pysyviä jälkiä kuin oli laita vienankarjalaisien tai vaikkapa hämäläisten kohdalla.

Mutta vielä kiehtovampaa on kaiken edellä esitetyn perusteella pohtia sitä, kuinka lähellä Kuusamon itse asiassa oli joutumaan tapahtumien suoranaisen polttopisteeseen.

Historia sinänsä muodostuu luonnollisesti tapahtumista, jotka ovat tapahtuneet menneisyydessä ja joita sellaisina ei voi muuksi muuttaa. Toisaalta historialliset tapahtumat ovat tulosta ihmisten suunnitelmista ja toiminnasta näiden suunnitelmien toteuttamiseksi. — Tässä tosin on huomattava, että todellisuudessa asiat harvoin etenevät ennallaan tehtyjen suunnitelmien mukaisesti. — Mutta itse pohdiskelemaan: Mitä olisi tapahtunut Kuusamossa, mikäli Hangossa maihinnousun suorittaneet saksalaiset olisivat todella ryhtyneet tavoittelemaan Muurmannerataa? Olisiko punaisten kaavaillemasta pohjoisesta rintamasta tässä tilanteessa todella tullut merkittävä sotanäyttämä, jolla suomalaisten punaisten tukemat liittoutuneet olisivat taistelleet suomalaisten valkoisten tukemia saksalaisia vastaan? Mitä olisi tapahtunut, jos Leninin hallitus olisi ryhtynyt määrätietoisesti tukemaan suomalaisia punaisia?

Tällaisia kysymyksiä voisi epäilemättä jatkaa miltei loputtomiin. Historia ei kuitenkaan anna niille minkäänlaista vastausta. Mutta vailla merkitystä ei kuitenkaan liene se seikka, että historialliset tosiasiat jatkavat järkevään inhimilliseen toimintaan — perusedellytyksiä, yleensä voidaan nostaa esiin. Ehkä ne luovat tänä päivänä tehtäville, tulevaisuuteen tähtäville kaavailuille sellaisia järellisiä perustaa, jonka muodostaminen ilman historiallisia tosiasioita tuntemusta olisi mahdotonta.